

اندیشه سیاسی

اخوان الصفا وفتوت

معرفی اخوان الصفا و تشکیلات مبتنی بر روش فتوت و برادری

قرن چهارم هجری به لحاظ سیاسی و اجتماعی، در قلمرو جهان اسلام چندان آرام سپری نشد. یکی از اتفاقاتی که در نیمه اول این قرن صورت گرفت فتح بغداد به‌دست حکومت شیعه ال بویه بود و باعث شد تا خلیفه عباسی تنها به همان عنوان خویش یعنی جانشین پیامبر خدا بودن، قناعت کند. در مصر خلفای فاطمی سسر بر آوردند و مشروعیت خویش را فراتر از عباسیان دانستند. این نا آرامی‌های سیاسی حتی در بغداد هم دیده می‌شد و تضارب آرای اندیشه‌های دینی، گاه به کشمکش‌ها و خونی‌زری‌های شهری می‌انجامید که حاکمیت را مجبور به مداخله و آرام کردن دو طرف می‌کرد. در چنین شرایطی، گروهی با نام «اخوان الصفا» یا به عرصه ظهور گذاشتند و سعی داشتند با مطرح کردن مفاهیم فلسفی و عقلی و یاری طلبیدن از برادری که می‌توانند اندیشه‌ها را بارور ساززند، وحدت و هماهنگی را در جهان اسلام تحقق بخشند.

چبستی یا کیستی اخوان الصفا

اخوان الصفا در لغت به‌معنای «برادران روشن» یا «یاران روشن» است. درباره عنوان این گروه اقوال گوناگونی در کتاب‌ها آمده است. برای مثال افضل‌الدین کاشانی در کتاب المفید للمستفید در قرن هفتم، این گروه را اخوان الصفا و احباب الوفا معرفی کرده و آنها را اهل تحقیق و ارادت و ارباب بصائر و قلوب می‌داند. در فرهنگ منتهوی با لطائف اللغات از عبداللطیف بن عبدالله کبیر عباسی در قرن یازدهم، اخوان الصفا کسانی معرفی شده‌اند که از مقتضیات کدورت بشری فارغ شده و به اوصاف و کمالات روحانی رسیده‌اند. اینکاس گل‌زیر، خورشناس مجاری قرن ۱۹ میلادی، نیز معتقد است که این گروه نام خود را از قصه کبوترطوق دار کلیله‌ودمنه اقتباس کرده‌اند. این داستان سرگذشت دوستی است که با صق و صفای برادری یکدل شدند و توانستند از خطر اسارت و مرگ رهایی یابند. آنان نشان دادند که دوستی، جانوران ضعیف را چنان قوی می‌کند که می‌توانند از بند رها شده و دفع خطر کنند. این داستان به انسان‌ها نیز این درس را می‌دهد که فواید اینگونه دوستی‌ها می‌تواند ابعاد مختلف زندگی بشری را در بر گیرد.



شباهت‌ها و تفاوت‌های اخوان الصفا با فتوت

اخوان الصفا از این جهت که در اندیشه برادری بوده‌اند بافتوت ارتباط پیدا کرده و از این منظر قابل مقایسه‌اند. صفاتی که نزد فداکاری، از خودگذشتگی و ایثارگری در حق دوستان که نزد عیاران و جوانمردان از مهم‌ترین اصول است، در میان آنها نیز پررنگ بوده و همچنین از این حیث که پس از انتخاب دوست نیک از بذل مال و جان نسبت به او دریغ نکنند، با اهل فتوت و جوانمردان شباهت دارند.

در هر حال در اوضاع و احوال قرن چهارم که خلاصه‌ای از آن ذکر شد اخوان الصفا به‌عنوان یک نهضت علمی، اخلاقی، تربیتی، سیاسی و دینی تشکیل شد. مقتضیات جامعه در آن زمان ایجاب می‌کرد که این نهضت و تشکیلاتش مخفی بماند و از جهت گمنامی، این گروه با عیاران و جوانمردان که اگر کاری می‌کردند برای نام بوده است، متمایزند. البته پنهان کاری آنان در جهت نیل به هدف را می‌توان با پنهان کاری برخی از گروه‌های عیار که می‌کوشیدند در سایه آن مخفی‌کاری به اهدافشان دست یابند نیز مقایسه کرد. این گروه دارای تنوع افشار اجتماعی نیز بوده است؛ از فریختگان جامعه گرفته تا پیشه‌وران شهری را شامل می‌شد و به‌طور کلی هر کسی که از حدی از هوش و استعداد برخوردار بود، می‌توانست در این گروه جای گیرد و در صورتی که بصیرت و علمش مورد تأیید اعضای گروه گردد، لذا در پی فرصتی بودند تا به آرزوهای خود دست یابند. اما در عیاران ابتدا طبقات فرودست شهری جای می‌گیرد و در فتوت نیز بعدها دیگر اصناف و قشرها وارد می‌شوند.

تشکیلات، اندیشه‌های سیاسی و طرح مدینه فاضله

اندیشه‌های سیاسی اخوان الصفا نشان می‌دهد که اوایل این گروه از مخالفان جدی حاکمیت عباسی بودند و اندیشه جایگزینی حاکمیتی مبتنی بر عدل و انصاف را در سر می‌پروراندند، لذا در پی فرصتی بودند تا به آرزوهایشان جامعه عمل بپوشانند. آنها که خود را در حکم فلا و اندیشمندان و صاحبان خرد و تفکر می‌دانستند، عیاروار منتظر فرصتی بودند تا بساط تفکر خود را بر پایه‌های ویران خلافت عباسی که آن زمان در ضعف و سستی به‌سر می‌برد، بگسترند. غایت آنان در این راه این بود که سایه ظلم و ستم را از سر مردمان بردارند و در عوض مردم را به عدالت و خیر و نیکی در سایه همدلی و برادری برسانند. پس به لحاظ تشکیل حاکمیت با عیارانی که در سر سودای قدرت داشتند، مشابهت دارند. اندیشه سیاسی این گروه بسیار قوی بوده و طرح مدینه فاضله‌ای در سر داشتند و برای آن نیز ویژگی‌هایی ذکر کرده‌اند. از جمله اینکه همکاران این مدینه را به ۴ گروه تقسیم می‌کنند: ۱) مرتبه صاحبان صنایع؛ یعنی کسانی که به کار تولید و توزیع کالا و خدمات مشغولند. ۲) مرتبه صاحبان ریاست‌ها؛ که مدیریت اجرا در بخش‌های مختلف و ریاست هر یک از مناطق مختلف مدینه را به‌عهده دارند. ۳) مرتبه پادشاهان صاحب امر و نهی؛ بیاتگر حاکمیت کلان مدینه و افراد و نهادهایی است که امر قانونگذاری و حکومت بر مدینه را دارند. ۴) مرتبه الهیون صاحب مشیت و اراده؛ که شامل گروه فیلسوفان خدانشناس و آگاهان به قوانین الهی هستند.

اخوان الصفا در تلاش بودند در سایه علوم و دانش‌ها و همچنین با روش برادری که نوعی فتوت و اخوت را نمایان می‌کرد مدینه فاضله خود را محقق سازند. از این منظر می‌توان مدعی شد که فرهنگ فتوت در ذیل اخوان توانست بروز سیاسی-اجتماعی نیز بیابد. این الگوها فیت عصری‌ساز را دارا بوده و می‌توانند در خدمت پیشرفت جامعه قرار گیرد.

اندیشه اجتماعی

فتوت از زمره اندیشه‌های است که امکان بروز در صحنه را پیدا کرده و از فکر به فرهنگ تبدیل شده است. فرهنگ فتوت و جوانمردی پیشینه‌ای طویل در تاریخ و سنت و منابع دینی داشته و مکتوبات متعددی با نام فتوت‌نامه برای شناخت این مرام و مشرب وجود دارد. در نوشتار پیش‌رو فتوت در قرآن و حدیث مورد بررسی اجمالی قرار گرفته و به‌عنوان یک تنظیم‌گر روابط اجتماعی معرفی شده است. همچنین از نسبت فتوت با مذهب شیعه سخن به میان آمده و ضرورت مطالعه و شناخت این الگوی مهم در سلوک و اخلاق اجتماعی بیان شده است.

پهنه تاریخ لبریز از اندیشه‌ها و فکرهایی است که متولد شده‌اند اما به سان طفلی نورس در همان گهواره کتاب‌ها مانده‌اند؛ اندیشه‌هایی که فرصت بالغ شدن را نیافته و پس از چندی یک‌راست از گهواره به تابوت مرگ منتقل شده‌اند. اما در این میان اندیشه‌هایی هم بوده‌اند که آرام و تدریجی به عرصه فعل و عمل و رفتار قدم نهاده و دوران رشد خود را طی کرده و به بلوغ رسیده‌اند؛ اندیشه‌هایی که قدم از گهواره کتاب برده‌اند و از مسیر «بودن» به‌سوی «شدن» را گام برداشته و لباس فرهنگ به تن کرده‌اند. این اندیشه‌های فعلیت‌یافته مرگ ندارند ولی مکتب استند در دورانی ظهور و بروز آنها تشکیل پیدا کرده و از فرهنگ به سنت تبدیل شوند؛ سنت‌هایی نیکو که البته در عین غفلت از آنها، توان و ظرفیت ترویج و تجلی دوباره را دارند، مشروط بر اینکه نخواهیم فقط از آنها به‌عنوان یک گهواره دور یاد کنیم و برخوردی صرفا روان‌شناختی و نوستالژیک با آنها داشته باشیم.

در سین فرهنگ‌های گذشته که از آن می‌توان به مبنای فرهنگی ذیل یاد کرد، «فتوت» یا بن‌مایه‌های قوی اندیشه‌ای و ظهور و بروز در قامت یک تشکیلات وسیع با خدمات فراگیر فکری - فرهنگی و اجتماعی - سیاسی، ظرفیت بی‌ظنیری برای تجلی بیشتر در دوران کنونی را داراست. به دیگر سخن چنانچه در روزگارآن گذشته، «فتوت» و «جوانمردی» نقش مهمی در بحران‌های ایران اسلامی ایفا کرده‌اند، اکنون نیز می‌توانند برای تنظیم روابط انسانی ذیل چارچوبی معین و البته متناسب با عصر فعلی، تلاشی در خور کنند. اما پیش از این فهم عمومی جامعه نیازمند شناختی اسمعی از «فتوت» است. در عبارات پیش‌رو جمعاً شده به فراخور مجال و توان، بخش‌هایی از فرهنگ و سنت فتوت و جوانمردی ارائه شود.

واکاوی لغتی و مفهومی فتوت

فتوت در لغت به‌معنای جوانمردی است اما در مفهوم، ردی پررنگ از بسیاری از خصال نیک را می‌توان در فتوت دید و دنبال کرد. ویژگی‌های مهم اخلاقی مانند جود، سخاوت، مروت و… همگی در فتوت حضور فعال دارند، به‌گونه‌ای که می‌توان مفهوم فتوت را در یک جمله خلاصه کرد: ترجیح دادن دیگران بر خود. از این‌رو فتوت یک اخلاقی اجتماعی است که البته پیوندی ناگسستنی با سلوک فردی و عرفانی دارد. همانگونه‌که در عرفان، فناء مقامی است والا که سلوک فردی را جهت می‌دهد، در فتوت، بذل جان به‌عنوان بالاترین مرتبه جوانمردی لحاظ می‌شود. در همین راستا مولوی سروده است:
عیب او مهر و وفا و مرمی / عیب او صدق و ذکا و همدمی / کمترین عیبش جوانمردی و داد / آن جوانمردی که جان را هم بداد. حتی در میان عرب مثلث مشهور وجود دارد که «لودعی الفتی لطنعه اجاب»؛ اگر جوانمردی را به کشتن

اندیشه



فتوت اخوان

فتوت؛ نشانه‌ای از خصایل نیک

درنگی کوتاه بر زوایایی از فرهنگ و سنت فتوت و جوانمردی و الگوی روابط اجتماعی آن

خوانند، اجابت کنند. از این رو بذل داری نوعی جوانمردی است هر چند گستره فتوت به همین اندازه محدود نمی‌شود و نوعی رفتار و اخلاقی اجتماعی در برخورد با سایر انسان‌هاست که ابعاد مختلفی دارد.

فتوت در قرآن

در آیات قرآن نیز در مواردی لفظ فتوت به چشم می‌خورد. در پاره‌ای از این‌س موارد فتی به مرد و زنی اطلاق شده که به نوعی خود را وقف خدمت کرده‌اند. گویی قرآن به موازات مبارزه اسلام در سطح جامعه برای از میان بردن ساختار برده‌داری، درصدد ایجاد ادبیاتی است که در سطح فکر و فرهنگ نیز مفاهیم حاوی معنای بردگی و استثمار را منزوی سازد. از این‌رو برای ایجاد شان اجتماعی و حرمت انسانی برای خادمان، تعبیر فتی و فتیات را به‌کار می‌برد. در نتیجه جامعه اسلامی باید به‌صورت تدریجی از سازو کار برده‌داری عاری شده و اگر در مواردی بقایایی از نوعی خدمت پایین‌دستان به بالادستان وجود دارد، با اصلاح فرهنگی و اعطای شان اجتماعی، فشار و بار روانی را به کمترین میزان خود برسانند. به همین منظور در آیه ۲۵سوره نساء خداوند به مسلمانان توصیه می‌کند «اگر استطاعت مالی برای ازدواج و تشکیل خانواده ندارید، با زنان مومنی که پرستار شما هستند ازدواج کنید» و در این مورد واژه فتیات را به‌کار می‌برد تا جایگاه اجتماعی و کرامت انسانی این افراد را در سطح فرهنگ عمومی حفظ کرده و نگاه تحقیرآمیز جاهلیت را از بین ببرد. در راستای همین فرهنگساز ی بوده که پیامبر به پیروانش دستور می‌داد کنیزان خود را رفتار و غلامان را فتی خطاب کنند؛ چرا که با این نوع از تکریم مقام انسان، روابط افراد در جامعه شکل دیگری می‌یافت و به مرور زمان به آن الگوی آرمانی اسلام نزدیک می‌شد. علاوه بر این، ادبیات فتوت نوعی ارزش درونی برای خادمان ایجاد می‌کرد که در نهایت بر کیفیت اخلاقی و اعمال و تعهد وفای آنها می‌افزود. قرآن برای قوام بخشیدن به این

سختخ از ادبیات که خود آغازگر آن بوده، در سوره یوسف پیامبر آنگاه که غلام خانه عزیز مصر بود، با لفظ فتی معرفی می‌شود. اما فتوت در قرآن به همین اندازه محدود نیست و از شخصیت‌هایی نظیر اصحاب کهف و حضرت ابراهیم و حضرت موسی با لفظ فتی یادشده است. این موارد هم در جایی است که آنها یا به مبارزه علیه برده می‌پرستند و قیام علیه دستگاه طاغوت و ظالمان برخاسته‌اند و یا به لباس شاگردی اولیاء خدا درآمده‌اند. تفصیل این موارد در تفاسیر قابل‌رصد و پیگیری است اما نکته حائزاهمیت آنکه اساساً فتوت فرهنگ و سنتی است که بیشترین تلاش خود را صرف تنظیم نوع ویژه‌ای از روابط می‌کند؛ رابطه انسان با زیردستان و خادمان و بالعکس؛ رابطه انسان با معلم و مربی و آموزگار؛ رابطه انسان با حاکمان و خدایان واهی و توهمی و…

فتوت در سیره پیامبر اکرم و معصومان

از حیث ارتباط فتوت با سیره پیامبر و معصومان باید دانست که در مرام‌نامه‌های فتوت، اهل فتی مشرب اجتماعی خود را مطابق با سیره و سنت نبوی معرفی کرده‌اند. درواقع آنها سعی خود را در راه کسب خصال و ویژگی‌هایی می‌بذل می‌کردند که پیامبر اکرم (ص) آن ویژگی‌ها را ستوده بود. به‌عنوان مثال میرسیدعلی همدانی صفات فتیان را اینگونه شرح می‌دهد: «چون ارباب فتوت یکی را از اصحاب خود که متصف بود به کرم و سخاوت و عفت و امانت و شفقت و حلم و

تواضع و تقوا، او را اخی نام دهند و در مقام فتوت به تربیت و تعلیم او را بر آستانه خدمت نصب کنند.» احمد جام‌نامقی در راستای توضیح ویژگی‌های جوانمردی و فتوت می‌گوید: «قناعت و تقویض و تسلیم و رضا به قسمت قسام و دائم به اخلاقی به‌سامان و بر وضو و تلاوت قرآن و نماز و روزه و بیادری شب و در یادکرد خدای عزوجل بودن و راست‌کاری و امانت نگاه داشتن و زبان از خلق به بدی کوتاه داشتن و حرص دنیا و جمع و منع آن از دل بیرون کردن و خود را از جمله مسلمانان کم داشتن و همه اهل اسلام را در دل جای دادن و خصومت و مذهب‌گری و تعصب ناکردن و بر سر این طریق ایستادن تا به وقت مرگ.»

مأموریت اجتماعی فتوت

اینگونه در واقع فتوت مرامی اجتماعی بود که سعی داشت مطابق قرآن و سنت، تمامی رفتارهای خود را ساماندهی کرده و فرهنگ اسلامی را از عرصه ارزش به میدان کنش بیآورد اما آنچه دانستن آن پیرامون فتوت و اهل فتی اهمیت دارد آن است که این مسلک اجتماعی سعی می‌کند روابط اجتماعی را سالم نگاه داشته و در صورت وجود عیب و ایراد و درد و مرض در یکی از اجزای تراجمه، همت جامعه را برای برطرف ساختن آن بسیج کند. استناد اهل فتی نیز در این باره به روایتی است از پیامبر اکرم(ص) که موردتوجه فتوت‌نامه‌ها نیز بوده است: «تری المومنین فی یک پیکر همه، همت جامعه اگر ضعیفی است، از این‌رو اجتماع را بی ریخته و بالا می‌برد و این دقیقاً همان شفاوهد اصلی بنای فتوت است. از این‌رو اهل فتی همچون دیگر نخله‌ها و مشرب‌ها و مسلک‌های اسلامی مانند عرفان و تصوف و حتی در مواردی مانند اشاعره و معتزله، خود را به امیرالمومنین علیه‌السلام منسوب می‌کنند. این موضوع به حدی است که فتیان، مکتب تشیع را ایشخوار اصلی خود دانسته و سیره ائمه را نیز به‌عنوان الگوی فکری و رفتاری خود برگزیده‌اند. در همین اندازه، تفاهت تشیع شده که کمال‌الدین عبدالرازق کاشی به‌عنوان یکی از روندگان به طریق فتوت تعریفی از مسلک خود یعنی فتوت بیان می‌کند که با احادیث ائمه و به‌طور ویژه با روایت مشغول از امام صادق مطابقت دارد.

تمام سخن آنکه فرهنگ فتوت مبتنی بر تعلیم اسلامی‌که از قضاالگوهایی کهن درجغرافیای ایران نیز دارد، ساختاری واجد یک اندیشه مرکزی است که جامعه را به سمت روابطی مبتنی بر محبت و خدمت ترغیب می‌کند و ساختار اخوت و برادری را قوام می‌بخشد. امروزه در ذیل دنیای مدرن و جامعه بازاری شده که از ذائل اخلاقی به‌منظور نظم اجتماعی بهره برده می‌شود و یا آنکه سودجویی شخصی تمام زندگی افراد جامعه را تحت‌الشعاع قرار داده و سجمایای اخلاقی اجتماعی مانند ایثار و فداکاری جای خود را به بخل و حرص و طمع در مال‌اندوزی می‌دهد، بایستی درصدد ارائه الگوی اجتماعی برآمد و نباید گذاشت فرهنگ و سنت اخوت و فتوت که در صحنه اجتماع موردآمایش قرار گرفته، به‌دست فراموشی سپرده شود و این فرهنگ غنی و کارآمد به‌عنوان یک میراث گرانبها به کنج موزه‌ها بجزد. اگر درصدد بهره‌گیری از فرهنگ و سنت پیشینیان هستیم، پرداختن جزئی‌تر به فرهنگ جوانمردی و فتوت و گشودن افاق‌های تازه‌تر به‌منظور تناسب‌بخشی عصری به این مقوله، ضرورتی حتمی دارد. جامعه ایرانی اسلامی ما زمانی می‌تواند در برابر هجوم تمدن غرب از خود محافظت کند که الگوی عملیاتی و کاربردی برای شکل‌دهی به جامعه ارائه کند. برای ارائه چنین الگویی حتماًباید بر میراث گذشته‌تکیه زد و سپس به افق‌های تازه چشم دوخت. غفلت از سنت‌های پیشین دست ما را برای ترسیم آینده پیش‌رو می‌بندد؛ چراکه قویایی امروز فردا در گرو پایدی دیروز است.

آنچه دانستن آن پیرامون فتوت و اهل فتی اهمیت دارد آن است که این مسلک اجتماعی سعی می‌کند روابط اجتماعی را سالم نگاه‌داشته و در صورت وجود عیب و ایراد و درد و مرض در یکی از اجزای پیکر جامعه همت جامعه را برای برطرف ساختن آن بسیج کند

بنی آدم اعضای یکدیگرند / که در آفرینش ز یک گوهرند /
چو عضوی به درد آورد روزگار / دگر عضوها را نماند قرار /
تو کز محنت دیگران بی‌غمی / نشاید که نامت نهند آدمی؛ در واقع یعنی انسانیت و آدمیت گره خورده با حضور فعال و مؤثر در راستای التیام درهای جامعه است. اینگونه دیدن جامعه خودنگرش و اندیشه‌های مهم است که نقش مهمی در تنظیم روابط جامعه دارد.

در طرف مقابل جامعه‌ای که روابط آن بر اساس دادوستد و به شکل بازاری تنظیم شده باشد، مفاهیمی مانند ایثار، فداکاری، بذل جان، بخشش، انفاق و… را نه‌تنها در ک نکرده که به‌عنوان یک ضدارزش می‌شناسد؛ چراکه الگوی فتوت، تنظیم روابط بازاری جامعه را بر هم می‌زند. از این‌رو هرگز آدمی ندهند سیستم خیررسانی به فرهنگ و سنت در قامت مرام فتوت تبدیل شود که علاوه بر خیررسانی، به مبارزه با تبعیض، ظلم و… هم می‌پردازد.

قرابت فتوت و مذهب تشیع

این نگاه ویژه در فتوت نسبت به پیکره دیدن جامعه و وجود روابط رفت و برگشتی میان اعضا و آن‌ای، با قرابت مذهب شیعه از مفهوم ولایت نزدیکی و قرابت دارد. ولایتی که در اندیشه شیعه بروز دارد عبارت است از نوعی همبستگی در جامعه که با پیوند دادن افسردا به یکدیگر بنای اجتماع را بی ریخته و بالا می‌برد و این دقیقاً همان شفاوهد اصلی بنای فتوت است. از این‌رو اهل فتی همچون دیگر نخله‌ها و مشرب‌ها و مسلک‌های اسلامی مانند عرفان و تصوف و حتی در مواردی مانند اشاعره و معتزله، خود را به امیرالمومنین علیه‌السلام منسوب می‌کنند. این موضوع به حدی است که فتیان، مکتب تشیع را ایشخوار اصلی خود دانسته و سیره ائمه را نیز به‌عنوان الگوی فکری و رفتاری خود برگزیده‌اند. در همین اندازه، تفاهت تشیع شده که کمال‌الدین عبدالرازق کاشی به‌عنوان یکی از روندگان به طریق فتوت تعریفی از مسلک خود یعنی فتوت بیان می‌کند که با احادیث ائمه و به‌طور ویژه با روایت مشغول از امام صادق مطابقت دارد.

تمام سخن آنکه فرهنگ فتوت مبتنی بر تعلیم اسلامی‌که از قضاالگوهایی کهن درجغرافیای ایران نیز دارد، ساختاری واجد یک اندیشه مرکزی است که جامعه را به سمت روابطی مبتنی بر محبت و خدمت ترغیب می‌کند و ساختار اخوت و برادری را قوام می‌بخشد. امروزه در ذیل دنیای مدرن و جامعه بازاری شده که از ذائل اخلاقی به‌منظور نظم اجتماعی بهره برده می‌شود و یا آنکه سودجویی شخصی تمام زندگی افراد جامعه را تحت‌الشعاع قرار داده و سجمایای اخلاقی اجتماعی مانند ایثار و فداکاری جای خود را به بخل و حرص و طمع در مال‌اندوزی می‌دهد، بایستی درصدد ارائه الگوی اجتماعی برآمد و نباید گذاشت فرهنگ و سنت اخوت و فتوت که در صحنه اجتماع موردآمایش قرار گرفته، به‌دست فراموشی سپرده شود و این فرهنگ غنی و کارآمد به‌عنوان یک میراث گرانبها به کنج موزه‌ها بجزد. اگر درصدد بهره‌گیری از فرهنگ و سنت پیشینیان هستیم، پرداختن جزئی‌تر به فرهنگ جوانمردی و فتوت و گشودن افاق‌های تازه‌تر به‌منظور تناسب‌بخشی عصری به این مقوله، ضرورتی حتمی دارد. جامعه ایرانی اسلامی ما زمانی می‌تواند در برابر هجوم تمدن غرب از خود محافظت کند که الگوی عملیاتی و کاربردی برای شکل‌دهی به جامعه ارائه کند. برای ارائه چنین الگویی حتماًباید بر میراث گذشته‌تکیه زد و سپس به افق‌های تازه چشم دوخت. غفلت از سنت‌های پیشین دست ما را برای ترسیم آینده پیش‌رو می‌بندد؛ چراکه قویایی امروز فردا در گرو پایدی دیروز است.

چهارشنبه ۱۵ تیر ۱۴۰۱
شماره ۸۵۳۸

اندیشه مبارزه

عیاری و فتوت

ترکیبی از فرهنگ جوانمردی و روحیه نظامی‌گری و مبارزاتی

فتوت ۲میراث نظری و عملی بر جای نهاد. میراث نظری همان آثار مکتوبی است که به تبیین خاستگاه دینی این طریقت پرداخته و در مواردی پیرامون چگونگی اهل فتی بودن سخن گفته است اما فتوت در عمل ۲گونه تجلی داشت: یکی در میان اصناف بازار و دیگری در عرصه کارزار. جلوداران فتوت در اصناف نیز تاجران و بازاربان بودند که جوانمردی آنها در مراودات، معاملات و چشم‌پاکی بروز داشت. سپس به‌مرور زمان طریقه فتوت میان سایر اصناف رواج یافت و از این طریق یک شبکه به هم پیوسته پدید آمد که در عرصه اجتماعی سیاسی فعال بود. جلوه عملی دیگر فتوت در عیاری بود. عیاری با نظامی‌گری درمیخته بود و آنها به مقابله نظامی باولتیان شناخته می‌شدند. در سیر تاریخی عیاری ما شاهد آن هستیم که این نظامیان به‌عنوان بقایای سپاه ساسانی ابتدا به‌جزگه مجاهدان مسلمان درآمندا اما پس از انحراف خلفای مسلمان، عیاران مسیر خود را تغییر داده و از ۲ پایگاه خراسان و سیستان به مبارزه نظامی علیه ستم حاکمان روی آوردند. خراسان سرزمین عرفان بود و عرفان پیوندی وثیق با فتوت داشت تا جایی که فتوت را تجلی به‌لحاظ فرهنگی به سرزمین عرفان و حماسه بدل شد. عیاری که روحیه‌ای نظامی و مجاهدانه بود، با اتخاذ فرهنگ فتوت توانست گروهی را متولد سازد که در آن جوانمردی و پهلوانی با جنگاوری و مبارزه‌گری پیوند بخورد. قیام‌های اعتراضی این گروه علیه ظلم حاکمان اندکاندک پیشرفت کرد تا جایی که عیاران اهل فتوت توانستند حکومت تشکیل دهند. یعقوب لیث صفاری از جمله عیاراتی بود که به حکومت رسیدو جالب آنکه هرگز طریقت عیاری خود را وانهاد. از این‌و عنوان سلطان و شاه‌امیر را برنزدیک و همین شیوه‌های عیاری او باعث شد تا در افکار و افواه عمومی حکایاتی اسطوره‌ای از او ماندگار بماند. مرام عیاری و فتوت به خراسان و سیستان منحصر نماندو جهان اسلام از شرق تاغرب را درنوردید.

کتاب اندیشه

دانشنامه جوانمردی

مجموعه ۵جلدی دانشنامه جوانمردی اشری است از علی اکبرولایتی که با همکاری جمعی از پژوهشگران گردآوری تألیف شده‌است. در این مجموعه تلاش شده تا موضوعات مختلف پیرامون «فتوت» و «جوانمردی» مورد تحقیق و بررسی قرار گیرد. در جلد اول به ریشه‌ها و خاستگاه

فتوت در ذیل مباحثی از قرآن و حدیث و تاریخ پرداخته شده و تصویری کلان درباره فتوت و خاستگاه ایرانی-اسلامی آن ارائه می‌شود. همچنین کتاب نسبت‌زنگی مانندنبی‌اوپالوآ و ائمه‌اطهار(ع) و به‌طور ویژه نسبت امامعلی علیه‌السلام را با این فرهنگ غنی و کارآمد تبیین می‌کند. کتاب از ارتباط تشیع و فتوت و از ارتباط تصوف و عرفان با فتوت و ارتباط نخله‌ها و مکتب متخلف فکری مانند اخوان الصفا با فرهنگ فتوت از حیث تأثیر و تاثرات گوناگون سخن به میان آورده و علاوه بر این فرهنگ پهلوانی در ایران باستان را نیز به‌عنوان یکی از خاستگاه‌های آن در محدثان و مسفران بزرگ دنی می‌داند. گردآوری نظرات برخی از محدثان و مسفران بزرگ دنی درباره فتوت نیز از جمله تلاش‌های مهم در این دانشنامه است. دیگر جلدهای این مجموعه به مباحثی همچون عیاری، فتوت در اجتماع و سیاست، جغرافیای فتوت، پهلوانی و لوطی‌گری، ادبیات فتوت و فسوت در ادبیات و هنر ورود کرده و مطالب در خور توجهی را برای مخاطبان علاقه‌مند فراهم آورده است. هرچند این مجموعه ۵جلدی در مواردی دچار برآکندهی مطالب شده و ساختار منضبط مورد توقع آن ندارد اما توانسته اطلاعات مهم و گسترده‌ای را گردآوری کند. کتاب توسط انتشارات امیرکبیر منتشر و عرضه شده‌است.

اندیشه زندگی

فتوت و اخلاق اجتماعی

فتوت و جوانمردی نوعی اخلاق اجتماعی را اقتضا دارد که در بسیاری از کتب حدیثی پیرامون آن ابوابی ایجاد شده‌است. این اخلاق اجتماعی مبتنی بر اندیشه‌ای مرکزی است که از آن به تنظیم روابط اجتماعی سالم می‌توان یاد کرد. به‌عنوان مثال

ابن‌بابویه در کتاب معتبر «من لا یخضره الفقیه» و ابایتی درباره معرفی فتوت و مروت می‌آورد که شاهد خوبی برای این محث است. مردم در حضور حضرت امام صادق(ع) درباره فتوت گفتوگو می‌کردند امام فرمودند: شما گمان می‌برید فتوت، به فسق و فجور است. همانا که فتوت و مروت [امرامی است که] سفره و خوانی نهاده و دستی به عطا گشاده و آزاری بازداشته است. اما آنچه شما گمان می‌برید خیانت و فسق است. سپس آدر مقام پرسش فرمودند: مروت چیست؟ مردم گفتند: نمی‌دانیم. امام فرمودند: به خدا قسم مروت این است که شخص سفره غذایش را در جلو خانه‌اش قرار دهد. مروت بر دو گونه است: مروتی در حضر (در غیر سفر) و مروتی در سفر. اما آنکه در حضر است، تلاوت قرآن و حضور دائم در مساجد و همگام بودن با یاران در رفع نیازها و حوایج و دادن نعمتی به خادم است که دوست را شاد و دشمن را سزوکوب سازد. اما مروتی که در سفر است عبارت است از فراوانی و خوبی توشه و بذل آن به همراهان و کنمان اسرار همسفران پس از گذشتن از ایشان و کنتر مزاح در غیرمطالبی که موجب خشم خدای عز و جل شود. آنگاه فرمودند: قسم به آن کسی که جد من صلوات‌الله علیه و آلهوسلم را به آیین حق به نبوت معبوت کرد که خدای عز و جل رزق و روزی شخص را به اندازه مروتش قرار می‌دهد و یاری به اندازه تلاش نازل می‌شود و صبر به قدر شدت بلافرودمی‌آید.